

تبیین سیاست خارجی دولت اعتدال از منظر تحلیل گفتمان
صالح بلوکی^۱ - مهدی خوش خطی^۲ - بهمن کشاورز^۳ - فرشید جعفری^۴
تاریخ ارسال: ۱۳۹۷/۷/۲۱ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۸/۱۵

چکیده:

گفتمان هر دولتی، نظام معنایی حاکم بر ساختار دولت را مشخص می‌کند که براساس آن، شاهد اتخاذ راهبردها و سیاست‌های کلی سیاست خارجی از سوی دولت حاکم هستیم. در چهار دهه حیات نظام جمهوری اسلامی، شاهد حضور گفتمان‌های متفاوتی بر سیاست خارجی ایران هستیم. گفتمان‌هایی که بر ساختار تدوین و تصمیم‌گیری ایران در عرصه داخلی و بین‌المللی موثر بوده و راهبردهای متفاوتی را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی به ارمغان داشته است. در شکل‌گیری این گفتمان‌ها، نقش رؤسای جمهور قابل توجه است؛ رؤسایی که با اتخاذ و باور به گفتمانی، نظام معنایی خاصی را برای دولت خود تعریف می‌کنند و در راستای آن استراتژی و سیاست خارجی کشور را تدوین و عملیاتی می‌نمایند. از همین رو در پژوهش حاضر در تلاش هستیم که گفتمان دولت روحانی و تاثیر آن بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را با کمک چارچوب فکری جیمز روزنا (طرح پیوستگی) بررسی نماییم. خواهیم گفت که تغییر گفتمان عدالت محور دولت احمدی نژاد به گفتمان اعتدال دولت روحانی و اتخاذ سیاست مبتنی بر آرمان‌خواهی واقع بینانه، تفاهم و تعامل را سرلوحه رفتار و گفتار دستگاه دیپلماسی ایران کرده و بهبود روابط در چارچوب بازی برد-برد را با دیگر دولتها برای سیاست خارجی ایران بدنبال داشته است.

واژگان کلیدی: دولت، سیاست خارجی، گفتمان، اعتدال، مدل پیوستگی

^۱ - دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد، واحد زنجان، ایران
sboloky@yahoo.com

^۲ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد، زنجان، ایران
m.khoshkhtti@yahoo.com

^۳ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد، زنجان، ایران
b.keshavarzghasemabadi@yahoo.com

^۴ - استادیار و عضو هیئت علمی، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه آزاد، زنجان، ایران
farshid-jafari@yahoo.com

۱- مقدمه:

تبیین و تحلیل رفتار دولتها در عرصه روابط خارجی بر اساس نظریه‌های علمی، همواره مورد توجه تحلیلگران و پژوهشگران بوده است. در بیانی ساده هر بازیگری، دارای نظام معنایی متفاوت بوده و شالوده فکری و رفتاری اش نیز براساس این نظام معنایی که از آن به عنوان گفتمان یاد می‌کنیم، ساخته و عملیاتی می‌شود. دولت تدبیر و امید نیز از این قاعده مستثنی نیست. با به قدرت رسیدن حسن روحانی در خرداد ۱۳۹۲، شاهد حضوری گفتمان اعتدال بر ساختار دولت هستیم. از همین رو در پژوهش حاضر درصدد هستیم ابتدا به تحلیل و بررسی گفتمان دولت روحانی بپردازیم و در نهایت براساس مدل و چارچوب فکری جیمز روزنا رفتار و سیاست خارجی ایران را در دولت حسن روحانی تحلیل نماییم. براساس نظریه پیوستگی روزنا، رفتار یک بازیگر در عرصه داخلی و خارجی از محیط نظام بین‌الملل، محیط داخلی، شخصیت و افکار شخص تصمیم گیرنده، نقش و خواست جامعه تاثیر می‌پذیرد و این عوامل رفتار یک بازیگر را شکل می‌دهند. روزنا در نظریه خود با تاکید بر تاثیر دو سطح و خرد و کلان در تجزیه و تحلیل رفتار سیاست خارجی یک بازیگر، بر این باور است که در بررسی رفتار هر بازیگر باید به پنج دسته متغیر اصلی که شامل فرد- نقش- حکومت- جامعه و نظام بین‌الملل می‌باشد، توجه نمود. بر این اساس در پژوهش حاضر درصدد هستیم برای فهم رفتار سیاست خارجی جمهوری اسلامی براساس گفتمان دولت اعتدال، به نقش افراد تصمیم گیرنده و باور ذهنی جناب حسن روحانی و تیم همراه وی، نقش و تاثیرگذاری جایگاه رئیس‌جمهور، نظام سیاسی حاکم بر ایران، نقش افکار عمومی و خواست جمعی مردم ایران و در نهایت به متغیرها و محدودیت‌های نظام بین‌الملل توجه نماییم. به بیانی در پایان نتیجه خواهیم گرفت که رفتار دولت بر اساس گفتمانی خاص، چگونه بر ساختار روابط و رفتار دولتها در عرصه‌های مختلف موثر بوده و رفتار دولت تدبیر و امید براساس گفتمان اعتدال و تاثیر متغیرهای داخلی و بین-المللی، موجب تفاهم و سازش با دیگر دولتها گردید.

۲- چارچوب نظری جیمز روزنا (مدل طرح پیوستگی)

توجه به نظریه‌ها برای تحلیل مسائل نظام بین‌الملل همواره مورد تائید تحلیلگران و اساتید این حوزه بوده است، به نوعی که بررسی رویدادها، رخدادها، همکاری‌ها و مناقشات در حوزه روابط بین‌الملل بدون داشتن پایه نظریه‌ای، همواره دارای نقض و کاستی بوده و از دیدگاه

علمی مورد تأیید نمی‌باشد. نظریه‌های روابط بین‌الملل به تبیین و توضیح و چرایی مسائل پرداخته و آینده پیش‌روی بازیگران را مورد تحلیل و حتی پیش‌بینی قرار می‌دهد. (بیلز، ۱۳۸۳: ۲۴) به بیانی نظریه‌ها، تدوین‌کننده قوانینی هستند که میان پدیده‌ها و متغیرها ارتباط احتمالی و عقلایی ایجاد می‌کنند تا ما بتوانیم از این راه به تحلیل و بررسی و شناسایی واقعیت‌های نظام بین‌الملل بپردازیم. در تحقیق حاضر درصدد هستیم با بهره‌گیری از چارچوب فکری و نظری جیمز روزنا مبتنی بر مدل طرح پیوستگی به بررسی و تحلیل موضوع تأثیر تغییر گفتمان دولت احمدی نژاد به گفتمان دولت روحانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی بپردازیم. جیمز روزنا معتقد است در تصمیم یک بازیگر هر دو سطح خرد و کلان موثر است و باید از طریق بهره‌مندی از هر دو سطح خرد و کلان به تحلیل و بررسی رفتار بازیگران پرداخت.

در همین راستا وی در سطح تحلیل خرد به چهار عامل فرد، نقش متغیرهای حکومتی و متغیر شخصیت فردی تصمیم‌گیرندگان، نقش حکومت و عوامل اجتماعی توجه داشته و به این عوامل، عامل مهم محیط بین‌المللی را نیز در سطح کلان اضافه نموده است. (Rosenau, 1971:98) در اینجا در توضیحی مختصر به بررسی این عوامل می‌پردازیم:

فرد: خصوصیات منحصر به فرد تصمیم‌گیرندگان، یکی از عوامل مهم تأثیرگذار بر چگونگی شکل‌گیری و جهت‌گیری سیاست خارجی بازیگران در عرصه نظام بین‌الملل است. این متغیر تمامی جنبه‌های تصمیم‌گیرندگان یعنی ارزشها، استعدادها و تجربیات پیشین وی را شامل می‌شود که گزینه‌های سیاست خارجی و یا رفتارشان را از دیگر تصمیم‌گیرندگان متمایز می‌کند.

نقش: مجموعه دوم از متغیرهای مربوط به رفتار خارجی از نقشی که تصمیم‌گیرنده اشغال می‌کند، ناشی می‌شود که البته تأثیر این عامل بدون در نظر گرفتن خصوصیات شخصیتی اشغال‌کنندگان نقش در نظر گرفته می‌شود.

متغیرهای حکومتی: به جنبه‌هایی از ساختار حکومتی اشاره دارد که گزینه‌های سیاست خارجی را مقذور و یا محدود کرده و به طور کل بر آنها تأثیر می‌گذارد.

متغیر جامعه: به آن دسته از جنبه‌های غیرحکومتی یک جامعه که بر رفتار سیاست خارجی تأثیر می‌گذارد، اشاره دارد. در این زمینه می‌توان به جهت‌گیری‌های ارزشی عمده یک جامعه اشاره کرد که در محتوای آرمان‌های سیاست خارجی یک کشور مشارکت دارند.

متغیرهای محیطی و یا بین‌المللی: شامل اتفاقات، محدودیتها و مقدوریت‌های محیطی و بین‌المللی است که در خارج از یک جامعه و دولت رخ می‌دهد و گزینه‌های سیاست خارجی دولتها و تصمیم‌گیرندگان آنها را محدود و یا مشروط می‌کند. (Rosenau, 1971. 108-109)

۳- گفتمان

اسلمبروک از قول استوبز تحلیل گفتمان را اینگونه تعریف می‌کند: مطالعه استفاده از زبان در ورای مرزهای جمله/پاره گفته؛ مطالعه روابط متقابل زبان و جامعه؛ مطالعه خصایص تعاملی و گفتگویی ارتباط روزمره. بنونسیت^۱ تحلیل گفتمان را تجلی زبان در فرایند ارتباط می‌داند. کونل و گالاسینسکی با اشاره به گرایش زبان شناسی انتقادی، تحلیل گفتمان را چنین تعریف می‌کنند: فنون تحلیلی‌ای که برای آشکار ساختن الگوهای فهم، باور و ارزش و ساختار ایمان مندرج در گفتمان به کار رفته می‌شوند. همچنین تحلیل گفتمان را عرصه‌های میان رشته‌ای شامل مطالعات گرامری، تحلیل متنی، مطالعات فرهنگی و معناشناختی م‌دانند. مارگارت ودرل تحلیل گفتمان را در نظر گرفتن مطالعه فرضیاتی درباره مقاصد و پی‌آمدهای استفاده از زبان می‌داند. یاورسکی و کاپلان هم معتقدند، تحلیل گفتمان عبارت است از: فراتر رفتن از صورت‌های قابل رؤیت زبان و رسیدن به زمینه‌های اجتماعی، و کشف رابطه متقابل میان زبان و فرایندهای اجتماعی. (فاضلی، ۱۳۸۳: ۸۴) در تعریف تحلیلگران و نظریه پردازان این حوزه، زبان دارای معنی است و تنها عامل ارتباط و فهم یک مطلب نمی‌باشد. در واقع باید برای زبان استقلال قائل شد و به معنای ذهنی و باطنی زبان دست یافت. به بیانی با توجه و پی بردن به نظام معنایی زبان، گفتار و حتی نوشتار افراد می‌توان به گفتمان حاکم بر ساختار معنایی زبان پی برد و از طریق تحلیل این گفتمان، به بررسی و پیش بینی رفتار یک فرد و یا یک بازیگر دست یافت. به بیانی با آگاهی از معنای زبانی بازیگران، به گفتمان می‌رسیم و با تحلیل گفتمان، رفتار بازیگران را مورد تحقیق، پژوهش و حتی تحقیق قرار می‌دهیم.

حیات اجتماعی و کردارهای سیاسی هر جامعه‌ای در چارچوب گفتمان سیاسی مسلط تعیین می‌یابد. هر گفتمانی شکل خاصی از زندگی سیاسی را متحقق می‌سازد و هویت و خود فهمی‌های فردی را به شیوه‌های ویژه‌ای تعریف می‌کند و برخی از امکانات زندگی سیاسی را متحقق و برخی دیگر را حذف می‌نماید. چون هر گفتمانی سیاسی‌ای حاوی اصول و قواعدی

¹ . Benvensite.

است که کردارهای سیاسی را متعین می‌سازد. تحول گفتمانی نیز لازمه تحول آن کردارهاست. ساختار سیاسی حوزه‌ای است که در پرتو گفتمان شکل می‌گیرد و با تغییر گفتمان‌ها، ساختارها دگرگون می‌شوند و از نو شکل می‌گیرند. از سوی دیگر استقرار و سلطه هر گفتمانی نیازمند پشتیبانی آن از جانب نیروها و قدرت‌های حامی آنهاست. (بشربه، ۱۳۸۷: ۶۳)

گفتمان‌های مختلف برای سازمان دهی جامعه به شیوه خاص خودشان با هم به کشمکش بر می‌خیزند. گفتمانها وقتی عینیت یافته به نظر می‌رسند که امکان تصور جایگزین برای خود را غیر ممکن جلوه دهند و در نتیجه فضای حاکم بر رفتارهای ما بسیار طبیعی به نظر می‌رسد. مفهوم هژمونی در این جا نقش پیدا می‌کند. ممکن است دیدگاه‌هایی که طبیعی به نظر می‌رسند، عینیت خود را از دست بدهند و مورد چالش و نزاع قرار بگیرند و در مقابل گذار از نزاع سیاسی به عینیت نیز در شرایط مداخله هژمونیک ممکن می‌شود که طی آن یک دیدگاه خاص، طبیعی به نظر می‌رسد و غالب می‌شود (Jorgensen, M. and Philips, L. 2002)

در تحلیل گفتمان باید دال‌های اصلی را مورد توجه قرار داد. در این خصوص تکرار، مسئله مهم است. از این رو دال یا نشانه‌ای که بیشتر مورد تاکید باشد، نقش مهمتری دارد. ممکن تاکید افراد و یا بازیگران روی یک دال یا نشانه، نشان دهنده اصلی بودن و یا مرکزی بودن آن دال باشد. به طور کل به آن نشانه‌ای دال اصلی گفته می‌شود که دال‌های دیگر براساس آن تعریف شده باشند. شایان ذکر است که با توجه به اینکه متون مورد بررسی و توجه در یک موضوع که براساس تحلیل گفتمان مورد واکاوی قرار می‌گیرد، حجم زیادی را شامل می‌شود، ضرورتی برای آوردن این متون در رساله و تحقیق حاضر وجود ندارد. (Gee, 2000:96) برای پی بردن به دال‌های اصلی و شناور یک گفتمان، باید با مراجعه مکرر به محتوای سخنان و پیام‌ها، به آن دست یافت. مطمئنا هر دولت و بازیگری با توجه به همین نظام معنایی، مشروعیت خود را کسب کرده و توانسته به قدرت دست یابد. دال اصلی یک گفتمان، ماهیت ذهنی و رفتاری بازیگران را مشخص می‌کند که با شناسایی و کشف آنان می‌توان به تعریف رفتار آنان دست یافت.

به طورکل دولت‌های جدید با روی کار آمدن خود، گفتمان جدیدی را در حوزه‌های مختلف حاکم می‌نمایند. این گفتمان متشکل از دال و مدلول‌هایی می‌باشد که در طول سال‌ها شکل گرفته است. حاصل این گفتمان‌ها که می‌تواند بخشی از گفتمان اصلی یک نظام سیاسی باشد، تأثیرهای بسزایی بر بخش‌های مختلف دارد. تأثیر گفتمان دولت بر عملکرد اقتصاد

سیاسی زمانی نمایان می‌شود که از یک روش تحلیل مناسب استفاده شود. برای بررسی این موضوع، رهیافت‌ها و روش‌های مختلفی وجود دارد. رهیافتی که برای بررسی تأثیر گفتمان دولت‌ها بر اقتصاد سیاسی انتخاب شده است، رویکرد تحلیل گفتمان می‌باشد. از آن‌رو که این رویکرد روش‌هایی را در اختیار محقق قرار می‌دهد تا به وسیله آنها بتواند گفتمان دولت را تحلیل کند، می‌تواند کمک شایانی به تحلیل و فهم موضوع مورد بررسی بنماید. (شیرخانی و خوش‌گفتار، ۱۳۹۱: ۱۳۸)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ تاکنون گفتمان‌های مختلفی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران حاکم شده است. با حاکمیت هر یک از این گفتمان‌ها رفتار و راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نیز دستخوش تغییر و تحول شده است. اگر چه براساس بعضی از رویکردهای گفتمانی، عامل یا کارگزار انسانی خود در درون گفتمان تعریف می‌شود و در چهارچوب آن رفتار می‌کند، اما تحول گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بیانگر این واقعیت است که رؤسای جمهور نقش تعیین‌کننده‌ای در تدوین و تعریف گفتمان سیاست خارجی دولت جمهوری اسلامی ایران ایفا می‌کنند. (دهقانی، ۱۳۹۲) براین اساس با روی کار آمدن دولت تدبیر و امید، باید با رجوع به گفتارها و سخنان حسن روحانی و تیم همراه آن، چه قبل از دوران مبارزات انتخاباتی و چه بعد از به قدرت رسیدن وی، به نظام معنایی و گفتمان دولت روحانی پی برد و در نهایت به بررسی، تحلیل و حتی پیش‌بینی رفتار دولت روحانی پرداخت.

۴- گفتمان اعتدال

اعتدال به معنای ایجاد توازن میان آرمان و واقعیت در مسیر جهت دادن واقعیات به سمت آرمان‌هاست. گفتمان اعتدال در سیاست خارجی دولت روحانی حرکت واقع بینانه، خودباورانه، متوازن و هوشمندانه از تقابل به گفتگو، تعامل سازنده و تفاهم به منظور ارتقای جایگاه، منزلت، امنیت و توسعه کشور می‌باشد. واقع بینی و خودباوری دو مولفه و عنصر اصلی شکل دهنده گفتمان اعتدال بشمار می‌آیند. واقع بینی به معنای شناخت نظام بین‌الملل، ماهیت ساختار و روابط قدرت و محدودیت و امکان‌زایی آن، باور به آرمانها و ارزش‌های انقلاب اسلامی، توانمندی‌ها و محدودیت‌های ملی و پرهیز از تحقیر، تخفیف و یا بزرگنمایی دیگران می‌باشد و از این رهگذر خودباوری به معنای اتکا به توانمندی‌های مادی و معنایی کشور، عقلانیت و خرد

جمعی، طراحی، تدبیر، شجاعت و ابتکار عمل در سیاست خارجی، استقامت در پاسداری از ارزشها، منافع و آرمانها، صلح طلبی و عدالت خواهی و همچنین صداقت، پاسخگویی و اصلاح پذیری در سطح ملی ارزیابی می‌شود.

در اوت ۲۰۱۳، یک اصلاح طلب دیگر به نام حسن روحانی رئیس جمهور ایران شد. دلایل انتخاب او تا حد زیادی شبیه به انتخاب محمد خاتمی رییس جمهور پیشین ایران است. روحانی در حال حاضر به عنوان یک نجات دهنده شناخته می‌شود. جمهوری اسلامی ایران خواهان برقراری روابط خوب و نزدیک، همچنین رفع مشکلات اقتصادی با همسایگان خود و کشورهای غربی، است. روحانی همچنین اعلام کرده است که ایران حق غنی سازی اورانیوم را دارد، اما این کشور آماده است تا اختلاف نظرها را حل کند. (Salehzadeh, 2013.5) یکی از دلایل انتخاب حسن روحانی این بود که او باید از طریق مذاکرات یک مسیر مشترک با غرب و در نتیجه جامعه بین‌المللی را پیدا و در نتیجه وضعیت تحریمها را روشن یا متوقف کند.

حسن روحانی رئیس جمهور فعلی ایران، با وعده انتخاباتی ارائه یک آینده اقتصادی بهتر برای ایرانیان انتخاب شد. برای انجام این کار او نیاز به پایان انزوای بین‌المللی منطقه‌ای ایران دارد. این مسأله نسبت به رئیس جمهور پیشین (محمود احمدی نژاد) به نفع روحانی است. اما پیشرفت واقعی او نیازمند یک معاهده هسته‌ای با ایالات متحده و نزدیک شدن به همسایگان بدبین خلیج فارس است. توانایی روحانی برای ایجاد تغییرات با وجود قدرت محدود او به وسیله دیگر نیروهای قدرتمند قابل توجه است. با این حال تجربه او به عنوان یک خودی در نظام جمهوری اسلامی، رویکرد کمتر مواجهه گرایانه او و درک او از مسائل بین‌المللی به این معنی است که او ممکن است برخلاف تلاش‌های پیشین ایرانیان برای عادی سازی روابط ایران و جهان موفق شود. (Shanahan, 2015. 1)

حسن روحانی در نظام جمهوری اسلامی ایران بسیار خودی است. او در جنبش ضدشاه و انقلاب ۱۹۷۹ شرکت داشته است، او در شورای عالی دفاع در طول جنگ ایران و عراق حضور داشته، همچنین دبیر شورای عالی امنیت ملی نیز بوده است. او جزء اعضای قدیمی مصلحت نظام است، که یک سازمان کلیدی ست که به رهبری توصیه و مشورت می‌دهد. آنچه که موجب می‌شود روحانی از این وضعیت منتفع شود این واقعیت است که او همچون سلف خود (احمدی نژاد) نیست. احمدی نژاد فردی مقابله گرا و با افق دید محدود است در حالی که روحانی بیشتر دانشگاهی و دنیوی است. (Shanahan, 2015.2-3) به طور کل می‌توان با

تحلیل و تاکید به سخنرانی‌ها و گفتار حسن روحانی و تیم همراه وی در دوران قبل از انتخابات و بعد از پیروزی و به قدرت رسیدن، به گفتمان اعتدال رسید. روحانی در تمام مواضع و مصاحبه‌های خود، توجه و رسیدن به آرمانها و منافع نظام جمهوری اسلامی را مورد اشاره قرار می‌دهد. اینکه باید برای مدیریت ساختار کلان کشور، به نوعی توازن و تعادل در آرمانها، واقعیت‌های نظام داخلی و بین‌المللی توجه داشت.

۴-۱- دال مرکزی گفتمان اعتدال

براساس معنا و مفهوم اعتدال، دال مرکزی و متعالی گفتمان اعتدال را می‌توان، تعادل و توازن تعیین و تعریف کرد که عناصر و دقایق آن نیز حول آن معنا و مفصل‌بندی می‌شوند. در چهارچوب سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تعادل و توازن را می‌توان بر حسب توازن و تعادل بین آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی، تعادل و توازن بین اهداف سیاست خارجی، تعادل و توازن بین مصالح اسلامی و منافع ملی، تعادل و توازن بین اهداف و ابزار سیاست خارجی، توازن و تعادل بین عناصر قدرت ملی، تعادل و توازن بین اعمال قدرت و دیپلماسی، تعادل و توازن بین حق و تکلیف، تعادل بین سه اصل عزت، حکمت و مصلحت، توازن و تعادل در ساختار سیاست خارجی، توازن و تعادل در توسعه روابط خارجی تلخیص و تبیین کرد.

اساس و چارچوب گفتمان اعتدال گرایی بر تعامل و همکاری با کشورهای منطقه و جهان استوار می‌باشد. در یک تعریف مختصر از تعامل سازنده می‌توان آن را چنین بیان کرد که: «اتخاذ سیاستی فعال، پویا، تاثیرگذار، جهت دار با شناخت دقیق از معادلات سیاسی به عنوان بازیگری قدرتمند در صحنه روابط بین‌الملل و منطقه و خروج از جایگاه متهم و استقرار در جایگاه مدعی و آن مرحله‌ای پیشرفته تر از سیاست تنش زدایی می‌باشد. این سیاست در سطوح مختلف جهانی، جهان در حال توسعه، جهان اسلام، منطقه خاورمیانه، همسایگان و ملی قابل طرح و اعمال می‌باشد». (محمدی، ۱۳۸۶: ۸۱) چرخه گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بیانگر این واقعیت است که در دوره گفتمان اعتدال، دولت روحانی در صدد برآمد براساس نظام معنایی خود، یعنی توجه همزمان به مصالح نظام اسلامی و منافع ملی کشور ایران، به رویکردی تعامل گونه با نظام بین‌الملل توجه نماید تا از این طریق فشارهای دنیای غرب را از ایران بردارد. به باور روحانی توسعه اقتصادی و منزلت سیاسی جز با تعامل سازنده با نظام بین‌الملل بدست نمی‌آید. وضعیتی که بر پایه منافع مشترک و احترام متقابل و قبول هنجارهای بین‌الملل قابل حصول است.

«هیچ گاه پیروزی در سایه انزوا بدست نمی‌آید. در سایه تعامل بدست می‌آید؛ البته که تعامل باید سازنده باشد؛ موثر باشد؛ استقلال باشد، اجرای خواست مردم باشد». (روحانی در جلسه هیئت دولت، ۱۳۹۲/۸/۱۲) به بیانی در باور روحانی، پیروزی و اثبات حقانیت نظام جمهوری اسلامی در سایه تعامل بدست خواهد آمد. انزوا و سکوت نمی‌تواند حقانیت و برتری کشور را نشان دهد. باید توجه داشت که در نگاه و اندیشه دولت اعتدال، تعاملی مورد توجه می‌باشد که سازنده و با رعایت احترام و منافع متقابل بدست آید.

براساس رویکرد و نگاه دولت روحانی، جمهوری اسلامی در صدد است تا در عرصه سیاست خارجی، خود را بازیگری عاقل و اهل گفتگو نشان دهد. دولت روحانی در تلاش است برای حصول اهداف و منافع ملی و فراملی جمهوری اسلامی به تعامل و برقراری روابطی مبتنی بر اصل برد-برد برسد. به طور کل دولت روحانی در صدد است سیاست خارجی جمهوری اسلامی را بر پایه منطق و عقلانیت تعریف و اجرا نماید. از همین رو در تلاش است تا تنش زدایی با غرب را سرآغاز گفت‌وگوهای چند جانبه قرار دهد تا با حل مسئله هسته‌ای ایران و لغو تحریم‌های موجود، گسترش روابط اقتصادی را منجر سازد.

در چارچوب گفتمان اعتدال و به منظور حصول به تعامل سازنده با جهان مهمترین اهداف و اولویت‌های راهبردی در سیاست خارجی مبتنی بر مبانی زیر است:

- غیرامنیتی کردن موقعیت ایران در نظام بی‌الملل؛ تصحیح چهره جهانی جمهوری اسلامی؛

- تنش زدایی، بازسازی و اصلاح تعاملات با قدرت‌های مؤثر بین‌المللی در جهت منافع ملی؛
- عادی سازی و بهبود روابط با کشورهای همسایه و تقویت روابط سازنده با کشورهای غیر متخاصم؛ مدیریت، کاهش و حذف تحریم‌های بین‌المللی، چندجانبه و یکجانبه؛

- تأثیر گذاری سازنده بر روند تحولات جهانی به ویژه در حوزه‌های مبارزه با تروریسم و افراط گرایی و جلوگیری از اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی؛

- تقویت نقش الهام بخشی ایران و گفتمان اصیل انقلاب اسلامی، و تلاش برای همگرایی میان کشورهای اسلامی؛ تعامل سازنده و مؤثر با جهان. (محمدنیا، پیشین: ۱۹۶)

۴-۲- عناصر و دقایق گفتمان اعتدال

بر مبنای دال مرکزی در گفتمان اعتدال که همان تعادل و توازن در سیاست خارجی است، عناصر و دقایق آن را می‌توان در عقل‌گرایی و خردورزی، واقع‌بینی و واقع‌گرایی فعال، تحول-

گرایی، تعامل‌گرایی موثر و سازنده، توسعه‌گرایی متوازن، امنیت‌طلبی، منزلت‌طلبی، صلح‌طلبی مثبت، عدالت‌گرایی، کمال‌گرایی، چندجانبه‌گرایی متوازن مشاهده کرد.

۵- گفتمان اعتدال و سیاست خارجی دولت حسن روحانی

با پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۲ گفتمان حاکم بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از اصول‌گرایی عدالت‌محور در دولت قبل به آرمان-خواهی واقع‌گرایانه و به بیانی گفتمان اعتدال تغییر یافت و بر این اساس سیاست خارجی نظام نیز دچار تحول اساسی شده است. در واقع سیاست خارجی ایران از حالت تقابلی-تهاجمی در دولت قبل به حالت تفاهمی- تعاملی در دولت جدید تغییر جهت یافته و حل معمای هسته‌ای به عنوان یکی از طولانی‌ترین و پیچیده‌ترین مسائل سیاست ایران در سال‌های گذشته در صدر اولویت‌های کاری دولت روحانی قرار گرفت است. (نیاکویی، ۱۳۹۵: ۱۸۸)

روحانی بر نظام معنایی حاکم بر گفتار خود و تیم همراهش در صدد بود نگاهی واقع‌بینانه را بر ساختار سیاست خارجی جمهوری اسلامی حاکم نماید. وی علی‌رغم نااعدلانه خواندن ساختار موجود نظام بین‌الملل، سعی نمود از ایران بازیگری عاقل در عرصه روابط بین‌الملل بسازد. روحانی با انتخاب تیم و کادری اندیشمند و با تجربه در حوزه روابط بین‌الملل، تلاش دارد بیشترین بهره و منفعت با وجود محدودیت‌های فراوان از حضور در عرصه خارجی برای ایران کسب نماید. به باور این دولت با اتخاذ سیاست تنش‌زدایی و تعامل‌گونه با دنیا و احترام متقابل، می‌تواند به دستاوردهای قابل‌قبولی دست یابد.

رهبران معتدل‌تر ایران، از جمله حسن روحانی، استدلال می‌کنند که ایران نباید دشمنان دائمی داشته باشد. آنها معتقدند که یک سیاست خارجی عملی، منجر به کاهش تحریم‌های بین‌المللی تحت^۱ JCPOA، افزایش توجه جهانی به دیدگاه‌های ایران و توجه به پروژه‌های جدید که می‌تواند ایران را به عنوان مرکز تجارت و حمل و نقل در منطقه قرار دهد. روحانی گفت که برجام آغاز یک فضای دوستی و همکاری با کشورهای مختلف است. پراگماتیست‌ها که معمولاً از جانب جوانان و روشنفکران ایرانی حمایت می‌شوند، می‌گویند: می‌خواهیم ادغام

(Joint Comprehensive Plan of Action)، برنامه جامع اقدام مشترک یا برجام. در راستای توافق جامع بر سر برنامه هسته‌ای ایران و به دنبال تفاهم هسته‌ای لوزان، در سه‌شنبه ۲۳ تیر ۱۳۹۴ (۱۴ ژوئیه ۲۰۱۵) در وین اتریش بین ایران، اتحادیه اروپا و گروه ۱+۵ (شامل چین، فرانسه، روسیه، پادشاهی متحد بریتانیا، ایالات متحده آمریکا و آلمان) منعقد شد.

بیشتری با جامعه بین‌المللی داشته باشیم و به نامزدهای طرفدار روحانی در انتخابات مجلس ۲۶ فوریه ۲۰۱۶ رای دهیم. (Katzman, 2016. 7)

پیروزی حسن روحانی در ۲۴ خرداد ۹۲ موجب تغییر بنیادی در گفتمان سیاسی- فرهنگی نظام دولت و به طور کل تغییر در ساختار جمهوری اسلامی ایران گردید. دولت تدبیر و امید با اتخاذ گفتمان اعتدال، تغییرات بنیادی و اساسی ای را در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و ... را نسبت به دولت احمدی نژاد، بر ارکان و ساختار قدرت نظام جمهوری اسلامی مورد توجه خود قرار داد و از جوانب گوناگون رفتار و حتی نگاه سیاست-مداران و اندیشمندان و سرمایه‌گذاران را به ایران و ایرانی تغییر داد. به طور کل همانگونه که مبین است همواره تغییر دولت در ساختار یک نظام، تغییر گفتمان سیاسی فرهنگی و اقتصادی را نیز به‌مراه داشته و دول جدید با نگاه و رویکردی جدید به اتخاذ تصمیم‌ها و اجرای برنامه-های خود مبادرت می‌ورزند. گفتمان‌های دولت موسوی، هاشمی، خاتمی، احمدی نژاد و روحانی با یکدیگر متفاوت است و در نتیجه رویکرد و راهبرد سیاست خارجی این دولت‌ها نیز متفاوت است. در بیانی خلاصه می‌توان بیان داشت که ظهور گفتمان‌های مختلف و متفاوت، فرایندی طبیعی و واقعی در جوامع بوده و بنا بر مقتضیات زمان و مکان، شاهد حضور گفتمانی غالب در جامعه هستیم که رفتار دولت‌ها و حتی افراد جامعه را تحت تاثیر خود قرار می‌دهد.

اگر چه بیشتر تمرکز از زمان انتخابات ریاست جمهوری ایران به روحانی و محمدجواد ظریف، وزیر امور خارجه متفکر اوست، اما تصمیمات مهمی در شورای عالی امنیت ملی گرفته خواهد شد. ترکیب دولت و اعضای جدید این شورا، با توجه به جلسات مطبوعاتی و سخنرانی-های روحانی و ظریف مسیر حرکتی ایران را به ما نشان می‌دهد. مسولان جدید در شورای عالی امنیت ملی و دولت دارای این جهان بینی هستند که از سپتامبر ۲۰۰۱، ایران فرصتی منحصر به فرد برای ظهور به عنوان کشور غالب منطقه به دست آورده است. با این حال، طی هشت سال دولت محمود احمدی نژاد تحریکات ناخوشایند و لفاظی‌های غلط خصومت آمیز، به طرز عجیب و غریبی این جاه طلبی ایران در منطقه را مختل کرده است. آنها استدلال می-کنند که تنها راه برای رسیدن به وضعیت مطلوب جمهوری اسلامی این است که خود را بعنوان یک بازیگر معقول تر در حالی که قدرت خود را افزایش می‌دهد، نشان دهد. چنین ایرانی باید برخی محدودیت‌ها را برای نفوذ خود اعمال کند، به هنجارهای جهانی خاصی ملحق شود و آماده مذاکره درباره قراردادهای قابل قبول با مخالفان خود باشد. (Ray, 2013. 2)

روحانی در تلاش است با بهره‌گیری از دیپلماسی هوشمندانه و مبتنی بر نگاه واقع‌بینانه، منافع ملی و فراملی کشور را تامین نماید. به باور وی برای رفتار در عرصه نظام بین‌الملل باید به واقعیت‌های آن توجه نمود و با رویکردی مبتنی بر عقلانیت، کمترین هزینه‌ها را از طریق مذاکره و تعاملی سازنده تحمیل کرد. بر همین اساس به مذاکرات چند جانبه و حتی دوجانبه با قدرت‌های غربی پرداخت و ضمن رعایت قوانین بین‌المللی و توجه به منافع ملی، به توافق هسته‌ای و لغو تحریم‌ها و قطعنامه‌های شورای امنیت دست یافت.

۵-۱- رویکرد کلان سیاست خارجی دولت حسن روحانی

رویکرد کلان سیاست خارجی دولت حسن روحانی، ایجاد تفاهم و تقویت اجماع در سطح ملی، اعتدال‌گرایی و همکاری در روابط خارجی براساس رویکرد عزت، حکمت، مصلحت و تعامل سازنده و مؤثر است. این رویکرد در چارچوب دستیابی به اهداف چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، تقویت امنیت ملی، رفع تهدیدات خارجی، محور قراردادن اقتصاد و توسعه ملی در روابط خارجی، خنثی‌سازی تبلیغات درباره اسلام‌ستیزی و ایران‌هراسی، ارتقای اعتبار و افزایش احترام و عزت ایران تعیین شده است. مبتنی بر چنین رویکردی چهار راهبرد برای سیاست خارجی تنظیم شده است:

- تبیین گفتمان اعتدال‌گرایی در جهت تفاهم و اجماع در سطح ملی
 - ایجاد انسجام و هوشمندی در نظام سیاست خارجی کشور
 - مشارکت فعال و تعامل سازنده و مؤثر
 - توسعه و تعمیق اسلام‌راستین و ارتقای هویت ایرانی
- بر اساس راهبردهای فوق‌الذکر، برنامه‌هایی عملیاتی متناسب با شرایط جهانی و موقعیت و جایگاه جمهوری اسلامی ایران و ضرورت‌های ملی کشور طراحی شده‌اند:
- برنامه ریزی عملیاتی و هدفمند برای خنثی‌سازی پروژه امنیتی‌سازی جهانی جمهوری اسلامی ایران؛ تقویت دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران؛ مدیریت روابط با کشورهای متخاصم و عادی‌سازی روابط با دیگر کشورهای غربی؛ تقویت روابط با قدرت‌های جدید و نوظهور؛ بازسازی نقش منطقه‌ای و بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران؛ برنامه ریزی هوشمندانه، انسجام تصمیم‌گیری و یکپارچگی عملیاتی برای ارتقای نقش مثبت سیاست خارجی در توسعه ملی؛ طراحی ساختار گفتمانی متناسب بر اساس درک واقعیات ساختاری منطقه‌ای و جهانی؛ بهره‌گیری حساب‌شده، برنامه‌ای، هماهنگ و مؤثر از دیپلماسی دوجانبه، چند-

جانبه، عمومی، اقتصادی، فرهنگی، پارلمانی، دفاعی، امنیتی و غیررسمی برای نیل به اهداف توسعه و امنیت کشور. (روزنامه اطلاعات، ۱۳۹۲)

۵-۲- محورهای سیاست خارجی دولت روحانی

تلاش برای خروج از محور امنیتی شدن، نگاه متفاوت به موضوع هسته‌ای، تلاش برای بهبود روابط با اروپا، بهبود روابط با کشورهای همسایه، متوازن نمودن رابطه با چین از مهمترین محورهای سیاست خارجی دولت روحانی است.

آقای روحانی ضمن باور به تلاش غرب برای معرفی ایران به عنوان یک پدیده امنیتی و تهدیدزا، یکی از اصول سیاست خارجی خود را تلاش همه جانبه برای از بین بردن این طرح معرفی نمودند. به باور آقای روحانی از طریق تعامل سازنده با جهان، اعتماد سازی، تنش زدایی، بهبود چهره و تصویر ایران و به خصوص از طریق کسب اعتبار، م‌توان ایران را نه به عنوان یک پدیده امنیتی و تهدیدزا، بلکه به عنوان کشوری صلح طلب، اقتصادی و فرهنگی معرفی نمود. از نگاه آقای روحانی، موضوع هسته‌ای یک موضوع در کنار منافع دیگر کشور است؛ نه موضوعی بر فراز منافع و موضوعات دیگر. به عبارت دیگر، مسئله هسته‌ای در تعامل و کنار سایر منافع ملی ایران از جمله منافع اقتصادی و ضرورت‌های داخلی و خارجی باید لحاظ شود و طبیعتاً انتظار این است که موضوع هسته‌ای به گونه‌ای پیش برود که نه به یک پاشنه آشیل برای فشار خارجی بر ایران، بلکه به یک مزیت ملی تبدیل شود. بر این اساس روش‌های دیپلماتیک و تجربیات موجود در کشور می‌بایست به شکلی در این حوزه به کار رود که دولت بتواند با تعامل با جهان خارج، هم حق برخورداری از انرژی هسته‌ای مسالمت آمیز ایران را حفظ کند و هم بهانه‌ها برای فشار و تحریم را از دست رقبای بین‌المللی خارج نماید. بنابراین موضع آقای روحانی در قبال پرونده هسته‌ای را می‌توان دفاع از حق ایران در زمینه داشتن انرژی هسته‌ای، در کنار تعامل سازنده با جهان در چارچوب شفافیت بیشتر و کامل‌تر ارزیابی نمود. (رضایی و ترابی، ۱۳۹۵: ۱۴۸-۱۴۹) برخلاف چشم انداز لیبرال- عملگرایانه محمد خاتمی و موضع ایدئولوژیک- پوپولیستی محمود احمدی نژاد، حسن روحانی، رئیس‌جمهور جدید منتخب ایران، به دنبال دستور کار اعتدال- عملگرا است. مبارزات انتخاباتی او بیانگر این بود که ایران باید در مذاکرات جدی با دنیای غرب شرکت کند، درگیری‌های منطقه‌ای را کاهش دهد و اولویت بخشیدن به بهبود اقتصادی و رفاه عمومی‌اش را بالاتر از برنامه هسته‌ای خود قرار دهد. (Monshipouri and Dorraj, 2018.1) روحانی در حال تلاش برای گسترش روابط تجاری

با شورای همکاری خلیج فارس است. امارات متحده عربی پنجره ایران به مسیرهای تجاری جهانی است، دبی به عنوان دروازه ایران به جهان عمل می‌کند و فرصت‌های اقتصادی مهمی در زمینه خدمات برای مبادلات تجاری در خارج از ایران و بین مردم را فرام آورده است. همکاری‌های مبادلاتی بین افراد و امارت متحده عربی موفقیت آمیز بوده است. قطر نیز بسیار علاقمند به ایجاد فرصت‌هایی در اقتصاد ایران است. در حالی که نگرانی‌های احتمالی ایران در رقابت با قطر در مورد صادرات گاز همچنان باقی است اما به روابط با احتیاط خود ادامه می‌دهند. عمان روابط سیاسی و اقتصادی زیادی با ایران دارد، هر دو کشور در حال پیشرفت هستند و متعهد به سرمایه‌گذاری در انرژی، آب، بنادر، فن آوری، نیروی کار و ایجاد یک منطقه آزاد تجاری هستند. (Iran's Politics and Foreign Policy, 2016.9-10)

برعکس، روابط ایران و عربستان سعودی بر روی رقابت و نه همکاری قرار گرفته است و درگیری بین آنها به یک بازی صفر کاهش یافته است. در عرصه بین‌المللی، عربستان سعودی نگران ادغام ایران در اقتصاد جهانی است و در عرصه منطقه‌ای، تحت تاثیر اقدامات ایران در سوریه، عراق، لبنان، یمن و بحرین خود را محاصره شده می‌بیند. عربستان سعودی در مقابل دنیای سنی‌ها احساس مسئولیت می‌کند و به طور آگاهانه تصمیم گرفته است که با محور مقاومت به اصطلاح ایران مبارزه کند، این تغییر با ظهور رهبری جدید در ریاض تشدید شده است.

یکی از مهم‌ترین محورهای انتقاد کارشناسان از سیاست خارجی دولت پیشین، رابطه نامتوازن با چین در چارچوب سیاست خارجی نگاه به شرق است. در این راستا، بسیاری بر این باورند که طی چند سال گذشته، رابطه ایران و چین از دایره توازن خارج شده است و دولت چین با استفاده از شرایط بین‌المللی متشنج ایران، عملاً در حال بهره‌برداری یکجانبه از ایران است. در این زمینه به گسترش واردات گسترده از چین اشاره می‌شود که بخشی از تولید داخلی ایران را از بین برده و سایرین را تحت فشار گذاشته است. همچنین به قراردادهای یکجانبه اقتصادی بین دو کشور اشاره می‌شود که طی آنها دولت چین امتیازات گسترده‌ای از ایران گرفته است. ضمن اینکه دولت و شرکت‌های چینی علی‌رغم انتقادات به موضع آمریکا، عملاً با تحریم‌های یکجانبه همراهی کرده‌اند و آنگونه که ایران انتظار داشته و دارد عمل نمی‌کنند. در این راستا انتقاد از رابطه نامتوازن با چین یکی از محورهای انتقاد کارشناسان از سیاست خارجی دولت پیشین و همچنین یکی از محورهای مورد اجماع کاندیداهای ریاست جمهوری از جمله

آقای روحانی بود. آقای روحانی پس از انتخابات نیز یکبار دیگر به این موضوع اشاره نمودند و در پاسخ به سوالی در این رابطه بیان داشتند: «در رابطه با چین نکاتی وجود دارد». (رضایی و ترابی، پیشین: ۱۵۵)

رویکردهای ایالات متحده و اروپا نسبت به ایران از سال ۲۰۰۲، زمانی که ایران در حال توسعه قابلیت غنی سازی اورانیوم بود، هماهنگ تر شده است. پیش از این، کشورهای اروپایی نسبت به سیاست های ایران نگرانی کمتری از ایالات متحده داشتند و از تحریم ها علیه ایران اجتناب می کردند. پس از تصویب قطعنامه ۱۹۲۹ در ژوئن ۲۰۱۰، تحریم اتحادیه اروپا علیه ایران تقریباً به اندازه ایالات متحده بود. در سال ۲۰۱۲، اتحادیه اروپا واردات گاز خام از ایران را ممنوع کرد، با این وجود، کشورهای اتحادیه اروپا عموماً روابط تجاری در کالاهای غیرنظامی که مورد تحریم نبودند را ادامه دادند. اتحادیه اروپا تحت برجام، تقریباً تمام تحریم ها علیه ایران را از ۱۶ ژانویه ۲۰۱۶ (روز اجرا) لغو کرده است. تعداد زیادی مأموریت های تجاری و دیپلماتیک در اروپا از زمان پیوستن به برجام از طریق پیوندهای تجاری خود که از سال ۲۰۱۰ به طور کامل قطع شده اند، از ایران دیدن کرده اند و در ماه سپتامبر ۲۰۱۵ دفتر تجاری رسمی خود را در تهران افتتاح کرده است. روحانی با شرکت های ایتالیا و فرانسه حدود ۴۰ میلیارد دلار در زمینه انرژی، زیرساخت های انرژی، تولید خودرو، حمل و نقل و عملیات فرودگاه به توافق رسیدند، این قرارداد شامل خرید ۱۱۸ هواپیمای تجاری ایرباس هم بود. (Katzman, 2016. 30)

۶- تحلیل تغییر سیاست خارجی ایران در دولت اعتدال با استفاده از چارچوب نظری روزنا
تحلیل و بررسی سیاست خارجی گفتمان اعتدال براساس چارچوب فکری جیمز روزنا ما را به نتایج قابل ملاحظه ای می رساند. براساس مدل پیوستگی؛ شخصیت حسن روحانی و تیم همراه وی به عنوان تصمیم گیرندگان دولت اعتدال، نقش و جایگاه ویژه رئیس جمهور در اتخاذ و عملیاتی نمودن تصمیم ها در حوزه سیاست خارجی، نیاز و ضرورت جامعه داخلی ایران در خصوص تغییر سیاست خارجی و در نهایت تعامل با نظام بین الملل و همچنین اقتضائات و فشارهای بین المللی برای تغییر رفتار ج.ا.ا، در رفتار و سیاست های خارجی دولت اعتدال موثر بوده اند.

در پژوهش حاضر تلاش شد در چارچوب نظری روزنا به تحلیل و بررسی گفتمان اعتدال و

و تاثیر آن به سیاست خارجی ج.ا.ا. بپردازیم. تغییر گفتمان در دولت ایران از گفتمان عدالت محور احمدی‌نژاد به گفتمان اعتدال روحانی، موجب تغییر سیاست خارجی ایران از رویکردی تهاجمی به رویکردی تنش زدا و سازنده گردید. با بررسی و تجزیه و تحلیل متغیرهای مختلف در چارچوب نظری روزنا که معتقد به رهیافت مختلط در تاثیرگذاری عوامل مختلف بر سیاست خارجی است، به این نتیجه رسیدیم که شخصیت و باور روحانی برای رهبری قوه مجریه و رسیدن به اهداف و منافع ملی و فراملی و تفاوت بنیادین این نوع باور با ساختار معنایی محمود احمدی‌نژاد و تفکر وی تحت عنوان عامل فرد در تاثیر گذاری رفتار بازیگران در اندیشه روزنا قرار دارد. این عامل به گفتمان متفاوت دو دولت تحت عنوان گفتمان عدالت محور با رویکردی تهاجمی و گفتمان اعتدال با رویکردی تنش زدا و تعامل گونه با سایر دولت‌ها در سیاست خارجی ایران منجر گردید. از سوی شاهد هستیم که بعد از دوران هشت ساله دولت احمدی‌نژاد و گفتمان وی، جامعه داخلی و بین‌المللی ایران، به تغییر در ساختار معنایی نیاز دارد. به بیانی دیگر مقتضیات و نیاز داخلی و بین‌المللی دوران بعد از احمدی‌نژاد به روی کار آمدن دولتی که نگاهی غیر تنش زا و تهاجمی داشته باشد را ضروری می‌ساخت. تحریم‌ها و قطعنامه‌های چندگانه شورای امنیت، جامعه ایران را متحد ساخت تا با برگزیدن دولتی که رفتاری متفاوت از دولت احمدی‌نژاد داشته باشد، شرایط را دگرگون سازند. بر همین اساس حسن روحانی به قدرت می‌رسد و گفتمان اعتدال بر ساختار معنایی دولت حاکم می‌شود و رفتار دولت در عرصه داخلی و خارجی بر اساس این گفتمان تدوین و ترسیم می‌شود. سیاست خارجی دولت روحانی بر اساس گفتمان اعتدال، رفتاری مبتنی بر رویکرد تنش زدایی و تعامل گرایانه ترسیم و طراحی می‌گردد. دولت روحانی با گماردن تیمی متخصص و با تجربه در ساختار سیاست خارجی خود، نگاه نظام بین‌المللی را به ایران دگرگون ساخت. در نتیجه این دگرگونی، شاهد تعامل نظام بین‌الملل با ایران و گسترش روابط خارجی و در نهایت تصویب برجام هستیم. روحانی بر این باور بود که دولت محمود احمدی‌نژاد با تندروی، فضای تنش زایی را برای جمهوری اسلامی به ارمغان آورد و ایران را در نظام منطقه و بین‌الملل، به عنوان بازیگری امنیتی به همگان شناساند. سیاست خارجی دولت روحانی بر بنیان تعامل سازنده با نظام بین‌الملل و رفتار مبتنی بر رویکرد تنش زدایی، اعتمادی سازی و دوری از امنیتی شدن قرار دارد.

به باور نگارنده از آنجائیکه نظریه جیمز روزنا در تحلیل و بررسی موضوع این پژوهش

می‌تواند ماهیت چند عاملی سیاست خارجی ایران را مورد توجه قرار دهد و متغیرهای مستقل تاثیرگذار را به خوبی تبیین نماید، به عنوان چارچوب مفهومی این پژوهش مورد توجه و استفاده قرار گرفت. به بیانی رویکردهای دیگر تنها قادر به بررسی بخشی از ماهیت و رفتار سیاست خارجی ایران هستند و ابعاد مختلف و گوناگون را مورد واکاوی قرار نمی‌دهد. بسیاری از نظریه‌ها و چارچوب‌های فکری در تحلیل سیاست خارجی یک بازیگر، یک عامل را برجسته کرده و تمام رفتار و سیاست خارجی آن را بر اساس یک متغیر تحلیل می‌نمایند. این درحالی است که سیاست خارجی ایران، معلول عوامل و متغیرهای گوناگونی در سطوح فردی و ملی و بین‌المللی است. بر این اساس در یک بیان ساده باید برای بررسی و تبیین سیاست خارجی ج.ا. چارچوبی را در نظر داشت که در تحلیل رفتار بازیگران، بر تلفیق و تاثیر عوامل مختلف تاکید دارد.

۷- نتیجه گیری

به باور بسیاری از تحلیلگران و پژوهشگران، برای تحلیل و بررسی و حتی پیش بینی رفتار یک بازیگر در عرصه داخلی و خارجی، نیازمند استفاده از چارچوب نظری مناسب هستیم. به بیانی تنها در صورت استفاده از چارچوب نظری مناسب می‌توان یک موضوع و متغیر را مورد پژوهش علمی قرار داد. در نوشتار حاضر تلاش نمودیم سیاست خارجی گفتمان دولت روحانی را براساس نظریه جیمز روزنا (مدل پیوستگی) مورد بررسی و تحقیق قرار دهیم. با بهره از پژوهش‌های مرتبط و همچنین مرور سخنران‌ها و مصاحبه‌های روحانی و تیم همراه وی، به نظام معنایی و یا همان گفتمان دولت روحانی رسیدیم. تعادل و توازن به عنوان دال مرکزی گفتمان اعتدال، تاثیر بسزایی بر رفتار دولت در حوزه‌های مختلف داشته است. از سویی براساس نظریه جیمز روزنا و تاکید وی به تاثیرگذاری عوامل داخلی و محیطی، شاهد رفتاری مبتنی بر تعامل و عقلانیت از سوی دولت تدبیر و امید در عرصه روابط خارجی هستیم. به بیانی متغیر شخصیت، نقش، ساختار حکومت، خواست جامعه و در نهایت متغیر نظام بین-الملل، از عوامل اصلی ذکر شده در مدل پیوستگی روزنا است که در پژوهش حاضر به عنوان مهمترین عوامل تاثیرگذار در سیاست خارجی گفتمان اعتدال به آنها توجه شده است. در این نوشتار بیان شد؛ شخصیت معتدل حسن روحانی به عنوان منتخب و رییس جمهور، خواست جامعه داخلی و فشارهای نظام بین‌المللی، فضایی را ایجاد نمود که شاهد ظهور گفتمان

اعتدال در ساختار کلی دولت هستیم. بر همین اساس دولت با توجه به نقش و تأثیری که جایگاه ریاست جمهوری در اتخاذ و عملیاتی شدن تصمیمات حوزه سیاست خارجی دارد و همچنین شرایط سیاسی-اقتصادی حاکم بر ایران، جامعه را به سوی کشاند که در انتخابات ریاست جمهوری سال ۹۲ فردی را به عنوان رئیس‌جمهور انتخاب کنند که رویکردی معتدل و تنش‌زا را در گفتار و رفتار خود مورد توجه قرار داده باشد. حسن روحانی براساس نظام معنایی حاکم بر گفتار و افکار خود و همچنین با توجه به شخصیت سیاسی و فرهنگی خود، رویکرد مبتنی بر تعادل، تعامل، تفاهم و گسترش روابط را مورد تأکید دولت و تیم همراه خود دارد. از همین رو شاهد هستیم که نگاه و نوع روابط ایران با کشورهای منطقه و نظام بین‌الملل تغییر می‌کند. دولت اعتدال علی‌رغم ناعادلانه دانستن نظم موجود بین‌المللی و همچنین اعتقاد و باور به آرمان‌های انقلابی و اسلامی، جمهوری اسلامی ایران را به عنوان یک بازیگر عاقل در نظر دارد که براساس منفعت و مصلحت نظام، رویکردی را در عرصه روابط خارجی در پیش بگیرد که براساس منطق بازی برد-برد قرار گیرد. به بیانی روحانی با شناخت اصول و قواعد حاکم بر نظم نظام بین‌الملل، درصدد است بیشتر منفعت را برای جمهوری اسلامی کسب نماید. از همین رو با تأکید به این موضوع که فن‌آوری هسته‌ای در موازات دیگر منافع کشور قرار دارد، به حل آن توجه می‌نماید و در نهایت برجام را به تصویب می‌رساند و با بهبود تصویر ایران، به گسترش روابط با کشورهای منطقه و اروپایی رسید. به بیانی تغییر گفتمان عدالت‌محور دولت احمدی‌نژاد به گفتمان اعتدال دولت روحانی و اتخاذ سیاست مبتنی بر آرمان-خواهی واقع‌بینانه، تفاهم و تعامل را سرلوحه رفتار و گفتار دستگاه دیپلماسی ایران کرده و بهبود روابط در چارچوب بازی برد-برد را با دیگر دولت‌ها برای سیاست خارجی ایران بدنبال داشته است. سیاست خارجی دولت اعتدال، با خروج ایران از محور امنیتی شدن، داشتن نگاه متفاوت به موضوع هسته‌ای و تصویب برجام، بهبود روابط با اروپا و کشورهای همسایه و همچنین متوازن نمودن رابطه با کشورها، خصوصاً رابطه با چین را برای ایران به ارمغان داشته است.

منابع فارسی:

کتاب

- آقای، داوود (۱۳۸۹)، سازمان‌های بین‌المللی، انتشارات سرای عدالت، تهران: چاپ هشتم
- بشریه، حسین (۱۳۸۷): جامعه‌شناسی سیاسی: نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی، چاپ دهم، تهران: نشر نی
- جان بیلز و استیو اسمیت (۱۳۸۳): جهانی شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، جلد اول، تهران: انتشارات ابرار معاصر
- رجبی، فاطمه (۱۳۸۵): احمدی‌نژاد؛ معجزه هزاره سوم، تهران: نشر دانش‌آموز
- رضائی، روح‌الله (۱۳۸۶)، چارچوبی تحلیلی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه: علیرضا طیب، تهران: انتشارات نی، چاپ پنجم
- روحانی، حسن (۱۳۹۱)، امنیت ملی و دیپلماسی هسته‌ای، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، چاپ چهارم
- حسن روحانی و دیگران (۱۳۹۱)، امنیت ملی و نظام اقتصادی ایران، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، چاپ ششم
- محمدی، منوچهر (۱۳۸۶)، آینده نظام بین‌الملل و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه
- مرشایمر، جان (۱۳۸۸)، تراژدی سیاست قدرت‌های بزرگ، ترجمه غلامعلی چگینی زاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- نوریس، کریستوفر (۱۳۸۵)، شالوده‌شکنی، ترجمه پیام یزدانجو، تهران: مرکز

مقالات

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۸)، گفتمان عدالت در دولت نهم، دو فصلنامه معرفت سیاسی، سال اول، شماره دوم، پائیز و زمستان ۱۳۸۸
- امید، علی (۱۳۹۰)، فرصتها و چالش‌های تجارت عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، نشریه مدیریت، بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۶
- حداد، غلامرضا (۱۳۹۴)، ساختار معنایی نو اصولگرایان و سیاست خارجی جمهوری اسلامی (۱۳۹۲-۱۳۸۴)، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال دهم، شماره سوم

- دهقانی فیروز آبادی، سید جلال الدین و عطائی، مهدی (۱۳۹۳)، **گفتمان هسته‌ای دولت یازدهم**، فصلنامه مطالعات راهبردی، دوره ۱۷، شماره ۶۳
- (۱۳۹۳)، **گفتمان اعتدال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هشتم، شماره ۱
- (۱۳۸۶)، **گفتمان اصول‌گرایی عدالت محور در سیاست خارجی دولت احمدی نژاد**، دو فصلنامه دانش سیاسی، شماره ۵، بهار و تابستان
- فاضلی، محمد (۱۳۸۳)، **گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی**، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، سال چهارم، شماره چهاردهم
- محمدعلی شیرخانی و حامد خوشگفتار لامع (۱۳۹۱)، **گفتمان و عملکرد اقتصاد سیاسی در دولت‌های تحویلدار**، ماهنامه معرفت، سال بیست و یکم، شماره ۱
- محمدرحیم عیوضی و علی نوزانی (۱۳۹۳)، **بررسی مقایسه‌ای سیاست خارجی احمدی نژاد و روحانی در مواجهه با سازمان ملل**، فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک، سال دوازدهم، شماره ۵۸
- محمدنیا، مهدی (۱۳۹۴)، **بررسی تطبیقی سیاست خارجی دولت‌های اصولگرا و اعتدال**، فصلنامه سیاست پژوهشی، دوره ۲، شماره ۱
- علیرضا رضایی و قاسم ترابی (۱۳۹۲)، **سیاست خارجی دولت حسن روحانی**، تعامل سازنده در چارچوب دولت توسعه‌گرا، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، سال چهارم، شماره ۱۵
- علی محمدیان و علیرضا رضایی (۱۳۹۴)، **تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی در دوره حسن روحانی از منظر نظریه پیوستگی جیمز روزنا**، کنفرانس جهانی افق‌های نوین در علوم انسانی، آینده پژوهی و توانمندسازی، سازمان‌ها و مراکز غیردولتی دوره ۱
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۴)، **احیای حوزه تحلیل سیاست خارجی: تحلیلی چند متغیره**، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال دهم، شماره سوم
- سید امیر نیاکویی و محسن زمانی (۱۳۹۵)، **تبیین دیپلماسی هسته‌ای دولت یازدهم با بهره‌گیری از مدل تصمیم‌گیری روزنا**، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال نهم، شماره ۳۳

خبرگزاری

- خاتمی، سید احمد (۱۳۸۵)، **مبانی قرآنی دولت اسلامی**، ویژه نامه پایان سال ۱۳۸۵، روزنامه

ایران، ۲۵ اسفند ۱۳۸۵

- روحانی، حسن (۱۳۹۲/۵/۱۵)، مصاحبه با رسانه های داخلی و خارجی
- روحانی، حسن (۱۳۹۲/۵/۲۱)، سخنرانی در مراسم معرفی وزرای پیشنهادی به مجلس شورای اسلامی
- روحانی، حسن (۱۳۹۲/۶/۲۹)، گفتگو با شبکه تلویزیونی ان. بی. سی آمریکا
- روحانی، حسن (۱۳۹۲/۷/۳)، مصاحبه با شبکه سی. ان. ان
- روزنامه اطلاعات (متن کامل برنامه، اصول کلی و خط مشی دولت امید و تدبیر)، ۱۶ مرداد ۱۳۹۲، قابل دریافت در:

<http://www.ettelaat.com/etiran/?p=12298>

- دهقانی فیروز آبادی، سید جلال الدین (۱۳۹۲)، **گفتمان اعتدال در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**، همشهری دیپلماتیک شماره ۷۴

<http://www.hamshahrionline.ir/print/224203>

-راهبرد کلان سیاست خارجی دولت تدبیر با تفاهم و اجماع ملی براساس اصول سه گانه" (۱۳۹۲). قابل دریافت در:

<http://tehranpress.com/fa/news-details/9613/>

English resources

Book

- Jorgensen, M. and Philips, L.(2002), **Discourse Analysis as Theory and Method**, London: Sage Publication
- Rosenau, James N. (1971), **The Scientific Study of Foreign Policy**, New York: The Free Press
- Gee, James Paul.(1999), **An Introduction to discourse analysis: Theory and method**, Routledge

Articles

- Dehghani Firozabadi, S. J. (2008), "**Emancipating Foreign Policy: Critical Theory and Islamic Republic of Iran's Foreign Policy**," The Iranian Journal of International Affairs XX, no 3
- Mohammad Ali Tavana, Tooraj Rahmani, Hamed Eslami (2016), 'Analysis of Ahmadinejad Government's Foreign Policy According to the Critical Theory of International Relations', **International Journal of Political Science**, Vol.4, No 8
- Takyeh, Ray (2006), **A Profile in Defiance: Being Mahmoud Ahmadinejad**; National Interest, No.83

Site

- Alan Salehzadeh (2013), "Iran's Domestic and Foreign Policies", **National Defence University Department of Strategic and Defence Studies**, Series 4: Working Papers, No 49, Available at: <http://www.doria.fi/handle/10024/92615>
- Hussein D. Hassan (2008), **CRS Report for Congress**, Available at: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RS22569.pdf>
- Kenneth Katzman (2016), "Iran's Foreign Policy", **Congressional Research Service**, Available at: <https://www.everycrsreport.com/files/>
- Mahmood Monshipouri and Manochehr Dorraj (2018), "Iran's Foreign Policy: A Shifting Strategic Landscape", **Middle East Policy Council**, Available at: <https://www.mepc.org/irans-foreign-policy-shifting-strategic-landscape>
- Rodger Shanahan (2015), Iranian foreign policy under Rouhani, **LOWY INSTITUTE**, Available at: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/iranian-foreign-policy-under-rouhani_0.pdf
- Iran's Politics and Foreign Policy (2016), **Chatham House**, Available at: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/events/2016-03-13-irans-politics-foreign-policy-workshop-summary.pdf>
- Rodger Shanahan (2015), 'Iranian foreign policy under Rouhani', **LOWY INSTITUTE**, Available at: https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/iranian-foreign-policy-under-rouhani_0.pdf
- Ray Takeyh (2013), "The Rouhani Presidency: A kinder, gentler Islamic Republic?" **Council on Foreign Relations**, Available at: <https://www.cfr.org/report/rouhani-presidency-kinder-gentler-islamic-republic>
- pınar arıkan (2015), "Change in Foreign Policy of Iran Under Rouhani Government and Its Reflections in Domestic Politics", **ORSAM REVIEW OF REGIONAL AFFAIRS**: No.1, March 2014, Available at: <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/1/1eng.pdf>
- Pour-Ahmadi, Hossein and Mohseni, Sajad (Summer 2012), **The Obama and Securitization of Iran's Nuclear Energy Program**, Iranian Review of Foreign Affairs, Vol. 3, No. 2
- Wolff, Stefan (2012), **Confidence-building Measures An Overview of Elite-level Options**, at: www.stefanwolff.com/files/Confidence-building%20Measures.pdf